

„Національна система політичної економії” Фрідріха Ліста

Один із найвідоміших німецьких економістів **Фрідріх Ліст** (1789–1846) у своїй праці „Національна система політичної економії, міжнародної торгівлі, торговельна політика і німецький митний союз” (1841), виклав головні засади функціонування національної економіки та розробив основи історичної школи економічної думки. Він критикував економічну теорію **Адама Сміта** (Шотландія, 1723–1790) і **Жан-Батиста Сєя** (Франція, 1767–1832) стосовно вільної зовнішньої торгівлі та визначення фізіократами примату сільського господарства. Ліст виступав за жорсткий державний протекціонізм з урахуванням конкретного історичного досвіду, стверджуючи, що вільна торгівля є корисною лише для розвинутих країн. Також він підкреслював важливу роль промисловості, ремесел і торгівлі, стверджуючи, що держава повинна мати однаково високо розвинуті продуктивні сили в усіх галузях економіки. Обов’язковою умовою національного розвитку Ліст вважав становлення морського та залізничного транспорту, удосконалення технічних знань і навичок. В якості практичного підтвердження своїх поглядів він наводив приклади політики *Наполеона* (1769–1821) та *Кольбера* (1619–1683).

Англія у XVIII-му столітті, за колоніальної доби, строго забороняла ввезення на свою територію власних ткацьких виробів зі своїх індійських колоній і надавала перевагу споживанню поганих та коштовних тканин місцевого виробництва. Якісну й дешеву продукцію індійського виробництва вона продавала континентальним країнам за низькими цінами. Це призвело до того, що вже у XIX столітті Англія забезпечувала якісними тканинами всю Європу та сировиною Індію. Високу продуктивність та колосальне багатство Англії Ліст пояснював не лише через фізичну міць нації та прагматичний підхід буржуа, а й через такі чинники, як: первинне відчуття свободи та права, енергію нації, релігійність та моральність, конституцію, державні інститути, мудрість та силу уряду і аристократії, географічне розташування, історію країни і навіть щасливі випадки.

Економічна наука, на думку Ліста, має бути поділена на національну (політичну) економію, яка враховує особливості кожної конкретної держави та на космополітичну економію, яка розглядає сукупне світове господарство, що характеризується спільними економічними рисами. Визначальним чинником методології Ліста слід вважати заперечення можливості існування універсальних рецептів розвитку різних країн, конкретизацію теоретичних підходів національно-економічного розвитку.

Він писав: „...без національної єдності, без національного поділу праці та без національної кооперації продуктивних сил нація ніколи не буде спроможна досягнути високого рівня добробуту та могутності, або забезпечити собі впевнене володіння власними інтелектуальними, соціальними і матеріальними багатствами”.

Велике значення в праці Ліста було приділено питанням прогресу та освіти, так він писав: „Чим більше розумове виробництво сприяє розвитку моральності, релігійного почуття, просвіті, збільшенню знань, розширенню свободи та політичному удосконаленню, розвитку особистої та майнової безпеки громадян і зовнішньої могутності нації, тим ширшим буде й матеріальне виробництво; чим більше створює багатства матеріальне виробництво, тим більших успіхів досягає розумове виробництво”.

Він започаткував принцип історизму та економічного націоналізму в економічній теорії.

Провідними ідеями теоретичної системи Ф. Ліста слід назвати:

1. Учення про „національну економію”, національну своєрідність господарських систем та законів їх еволюції. Відокремлюючи космополітичну економію, покликану досліджувати загальнолюдський добробут, від національної економії, спрямованої на обґрунтування економічної політики, здатної забезпечити процвітання конкретної нації, вчений стверджував, що „наука не має права не визнавати природу національних відносин”. Відтак він проголосив відмінною ознакою власної теоретичної системи економічний націоналізм, дослідження господарського розвитку нації „як середнього між індивідом і людством”.

2. Теорія національних продуктивних сил. Визначивши завданням національної економії пошук найсприятливіших умов та засобів розвитку продуктивних сил нації, Ф. Ліст виклав своє розуміння сутності останніх, засноване на визнанні важливості нематеріальних чинників зростання національного багатства.

На думку німецького дослідника, „продуктивні сили залежать не лише від праці, заощаджень, моральності та здібностей людей або від володіння природними фондами і матеріальними капіталами; вони залежать також від соціальних, політичних і громадських закладів, а також законів і, насамперед, від гарантії їх незалежного існування та національної могутності”. Наголошуючи на тому, що зростання національного багатства досягається шляхом узгодженої діяльності суспільства, здатного засвоїти і примножити досвід і знання, успадковані від попередніх поколінь, Ф. Ліст включав до складу продуктивних сил нації:

- моральні та фізичні сили людей;
- громадські та політичні заклади;
- природні ресурси країни;
- матеріальний капітал (сільськогосподарський, мануфактурний, торговельний).

3. Концепція стадійного економічного розвитку. Спираючись на теорію продуктивних сил, Ф. Ліст обґрунтував концепцію економічного прогресу нації. Аналіз історичного матеріалу, дослідження еволюції галузевої структури економіки та оцінка рівня розвитку продуктивних сил сучасних йому економічних систем, дали змогу німецькому вченому виокремити такі *стадії економічного розвитку націй*:

I – стан дикунства;

II – *стан розвитку скотарства;*

III – *стан землеробства* (цієї стадії, на думку Ф. Ліста, досягли сучасні йому Іспанія, Португалія, Італія);

IV – *землеробсько-мануфактурний стан* (на шляху до цієї стадії, на думку вченого, перебували на той час США та Німеччина);

V – *землеробсько-мануфактурно-комерційний стан суспільства* (Ф. Ліст вважав, що цієї стадії досягла на той час лише Англія, до якої наближалася Франція).

Визначаючи п'яту стадію як господарський ідеал, який забезпечує найкращу комбінацію та гармонійний розвиток продуктивних сил нації, вчений стверджував, що досягнення цієї стадії є метою розвитку усіх народів. Водночас він звертав увагу на необхідність певних передумов реалізації зазначеної мети:

- вигідного географічного розташування, наявності великих територій та значних запасів природних ресурсів, необхідних для розвитку національної індустрії;

- схильності до мануфактурного розвитку нації, її здатності до самовідданої праці заради майбутнього прогресу.

4. Обґрунтування активної економічної ролі держави та політики „виховного протекціонізму”. Концепція стадійного економічного розвитку дала Ф. Лісту підстави дійти висновку, що економічна політика держави має враховувати специфіку кожного етапу господарського прогресу нації, з метою створення передумов неухильного зростання її продуктивних сил.

На думку німецького дослідника, для країн, які перебувають на III (аграрній) і V (аграрно-мануфактурно-комерційній) стадіях, доцільною є політика свободи міжнародної торгівлі, яка дає змогу повною мірою реалізувати національні інтереси. „Нація, яка досягла переваг в галузі мануфактурного виробництва, – писав учений, – може вберегти своїх фабрикантів і комерсантів від втрати завойованих позицій та апатії лише шляхом вільного імпорту продуктів харчування і сировини, та конкуренції з зарубіжними товарами”.

Водночас для держав, які перебувають на IV (аграрно-мануфактурній) стадії, украй важливим є протекціонізм, спрямований на захист молоді і ще не зміцнілої національної промисловості. На думку вченого, саме *за допомогою протекціонізму держава здійснює „індустріальне виховання нації” на шляху переходу до вищої стадії економічного розвитку.* „Протекціонізм – зазначав Ф. Ліст, – не збільшує безпосередньо кількість матеріальних благ, а значить і капіталу, але розвиває і зміцнює продуктивні сили, які створюють цей капітал”.

Праця німецького дослідника складається з 4 книг:

1 - „Історія”, присвячена дослідженню економічної історії різних країн з урахуванням проблем реалізації національних інтересів.

2 - „Теорія”, містить виклад основних ідей теоретичної системи Ф. Ліста („національної системи політичної економії”).

3 - „Системи”, присвячена історії економічної думки та практичному аналізу ідей класичної школи.

4 - „Політика”, містить виклад історії торговельної політики європейських держав та рекомендації щодо економічної політики, яку повинна, на думку автора, проводити Німеччина.

На думку багатьох дослідників, на противагу класикам Ф. Лист розробив не просто „національну”, а „геополітичну економію”, покликану сприяти вирішенню спільних для континентальних країн проблем.

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Історія економічних учень : підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2004. – 1300 с. – (Класичний університетський підручник).
4. Лист Ф. Национальная система политической экономии : [Електронний ресурс] / Лист Ф. – Режим доступу : <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=613&view=article>. – Назва з титул. екрану.

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент